

Over stregen

af journalist Lars Ole Knippel, Jyllandsposten

I november 2007 udkom på Gyldendals Forlag et mammutværk *Over stregen - under besættelsen*, redigeret af historikeren, dr. phil. John T. Lauridsen, der siden 1993 har været Det Kongelige Biblioteks forskningschef. Udgivelsen påkaldte sig stor, berettiget opmærksomhed i form af omfattende anmeldelser, interviews i presse, radio og TV. Det er nemlig første gang, der ud fra en historisk synsvinkel mere systematisk sættes dyberegående fokus på et bredere udvalg af "nogle af de mennesker, som kom i maskinen under efterkrigsopgøret, af den ene eller anden grund klart gik helt over eller blev anbragt over stregen, og griber frem for alt tilbage i, hvad deres brøde bestod i, mord, stikkeri, åndeligt medløberi, verdensfjern intellektualisme, opportunisme, ønske om karriere, indtjening af hurtige penge, nazist af overbevisning, beundring for Tyskland; katalogen herover er lang og meget differentieret ... Med formuleringen "komme i maskinen" hentyder jeg til, at der var mange

muligheder for at komme i den maskine, hvor nogle på den ene side ganske klart gik over stregen, andre på den anden side blev hængt ud for at være gået over stregen i forhold til besættelsesmagten uden selv måske at forstå hvorfor" (Indledning, s. 11). Værket er på 879 sider og omfatter 35 bidrag om lidt flere personer.

Redaktøren har samlet 26 bidragydere fortrinsvis fra det store netværk af besættelsestidshistorikere, der blev dannet til skabelsen af *Gads leksikon om dansk besættelsestid 1940-1945* (Gads Forlag, 2002) og *Gads leksikon hvem var hvem 1940-1945* (Gads Forlag, 2005), som John T. Lauridsen redigerede sammen med besættelsestidshistorikerne, dr. phil. Hans Kirchhoff og dr. phil. Aage Trommer.

I Jyllands Posten d. 15. december 2007 bragtes et interview med forskningschefen, som med bladets tilladelse bringes her.

Erland Kolding Nielsen

tjeneste af politimæssig karakter og utilbørligt økonomisk samarbejde med besættelsesmagten.

En lille gruppe fik dom for angiveri og angiveri af særlig alvorlig beskaffenhed.

Retsopøret var en gengæl-

Under den største arrestationsbølge herhjemme blev ca. 40.000 interneret efter Befrielsen den 5. maj 1945.

12.877 mænd og 644 kvinder dømtes for at have gået over stregen: Hovedparten for tysk krigstjeneste, tysk

*Olga Eggers (1875-1945)
Trods engagement i freds- og folkeforbundsarbejde og aktiv i Dansk Kvindesamfund og Socialdemokratiet samt et forfatterskab, med budskaber om seksuel frihed og formel ligestilling mellem kønnene, meldte Olga Eggers sig i 1934 ind i DNSAP. I 1938 blev hun medlem af det senere Dansk Antijødisk Liga, for hvem hun redigerede det antisemitiske ugeblad Kamptegnet. Flere gange blev hun dømt, bl.a. for injurier; hun blev arresteret 5. maj 1945 og døde få dage efter i Vestre Fængsel af et hjerteslag (Det Kongelige Bibliotek).*

delsesaktion, og juraen skabtes til lejligheden for at undgå den rene vilkårlighed. Der indførtes straffelove med tilbagevirkende kraft.

Var det rimeligt?

“Ja,” svarer Det Kongelige Biblioteks forskningschef, dr.phil. John T. Lauridsen, der har redigeret det store værk “Over stregen - under besættel-

sen”, som både beskæftiger sig med de personer, der bevidst trådte over på den forkerte side, og de mennesker, som af den ene eller anden grund befandt sig i en gråzone.

“Samfundet var berettiget til at gengælde de pågældendes handlinger. Man kan ikke efterfølgende tage højde for enhver samtidig situation. Hvis Sovjetunionen havde besat Danmark efter tyskernes kapitulation, og DKP’s formand, Aksel Larsen, var blevet indsat som landets leder, hvad så? Den mulighed havde vi heller ikke kunnet kalkulere med, når der efterfølgende skulle gøres op med den besættelsessituation.”

John T. Lauridsen sammenligner stemningen lige efter Besættelsen med den atmosfære, der herskede i USA under den antikommunistiske republikanske senator Joseph McCarthy i 1950’erne.

“Den hadske mentalitet lå i en kort periode ikke danskerne fjernt, og den er forståelig, når vi tænker på den tyske besættelse. Det er også i den kontekst, vi skal se behandlingen af f.eks. de tyske flygtninge (og deres børn!), især på baggrund af befolkningens oplevelser af de sidste krigsårs kamp mellem modstandsbevægelsen Gestapo og deres danske håndlangere, hvis virksomhed vakte harme i befolkningen. Dertil kommer de materielle følger af den tyske okkupation, især i det sidste halve besættelsesår. Dét skal man have in mente, når man kritiserer. Min afdøde kollega, Mogens Weitemeier, der var med i BOPA, sagde engang til mig: Hvordan får vi stemningen fra dengang overgivet til jer? Hvordan er man i stand

til at rekonstruere følelsesregistret? Det er vanskeligt, hvis ikke umuligt.”

Det politiske opgør efter verdenskrigen udeblev herhjemme. I stedet nedsattes en parlamentarisk kommission til at undersøge politikernes handlinger.

“Politikerne besluttede at undersøge sig selv. Nogle få lå på linie med professor Hal Koch i dette spørgsmål. Han tog afstand fra politikernes deltagelse i retsopgøret efter krigen og dens folke-domstolsagtige karakter. Det skete i bogen “Jeg anklager rigsdagen” fra 1947. Regeringen skulle, mente han, selv tage ansvaret for og forsvare den førte politik under de fem onde år og herunder samarbejdet med den tyske besættelsesmagt.

Jeg synes, at den parlamentariske kommission, når den overhovedet skulle nedsættes, skulle have arbejdet langt hurtigere og for åbne døre, og at den skulle have haft andre medlemmer end de folkevalgte fra de politiske partier, f.eks. juridiske professorer. De pågældende medlemmer af kommissionen havde hver sin politiske dagsorden og varetog interesser for det parti, de var valgt for, hvilket afspejlede sig i de afhøringer, kommissionen foretog. Da konklusionen endelig forelå i 1953 var sagen politisk død, hvilket givetvis i sig selv var et ønskeligt resultat,” fortsætter John T. Lauridsen, der påpeger, at opgøret mod dem, der var gået over stregen i de skæbnsvangre år, havde uheldige virkninger:

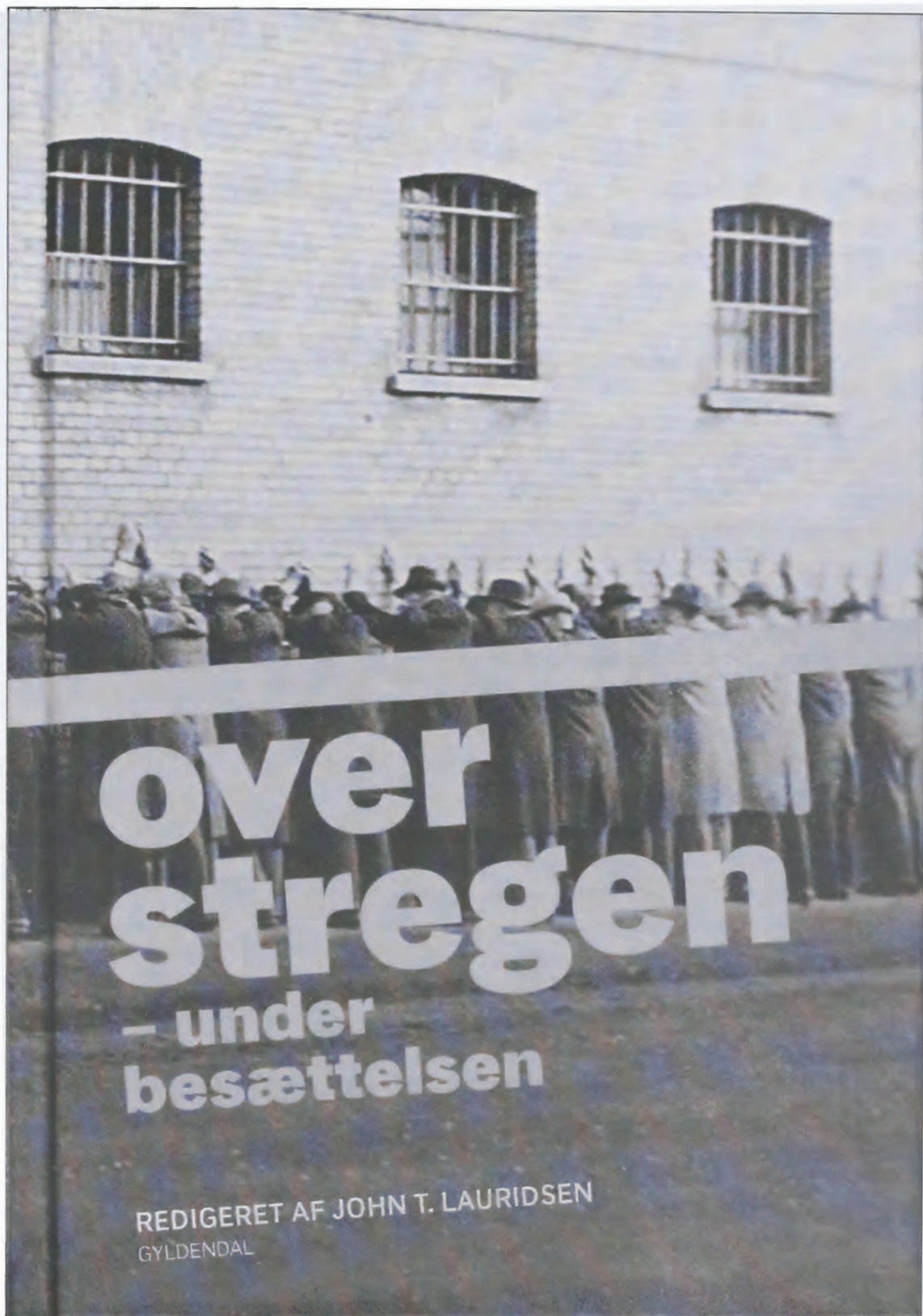
“Det var de danskere, der i den folkelige opfattelse blev dømt over stregen, hvad enten de var dømt eller frikendt ved en domstol, havde fået

deres forhold undersøgt ved en tjenestemandsdømstol, et udrensningsnævn, æresdømstol eller lignende og var blevet fundet ubelastede eller ej.

En retslig oprejsning hjalp ikke en gruppe af offentligt kendte personer og et større antal af ukendte. Offentligheden fortsatte med at opfatte dem som tyskerlakajer, stikkere, nazister, værnemagere, tyskerpiger eller andre i kategorien, der måtte bære et dubiøst stempel. Denne del af opgøret er uhyre interessant, fordi her sættes fokus på sager, hvor dét at gå over stregen ikke alene var et juridisk anliggende. At blive sat i den offentlige gabestok kunne være langt værre og få langt større konsekvenser end en dom ved byretten. Her spillede den illegale presse en vigtig rolle. En udhængning i undergrundspressen kunne være fatal. Udhængningerne var et led i opinionskampen under Besættelsen, men ramte også uskyldige. Trafikminister Gunnar Larsen fra F.L. Smith, der gik under navnet “cementministeren”, måtte betale prisen, fordi han ikke havde sit politiske bagland i orden, mens antisabotagealeren, den socialdemokratiske statsminister Wilhelm Buhl, med den rette politiske opbakning genvandt sin position i det parlamentariske system.”

– Du konstaterer, at Gunnar Larsen, E. Thune Jacobsen og Erik Scavenius tit er dømt over stregen, og deres virke kalder på fortsat forskning ...

“Det er helt sikkert. Min kollega Joakim Lund og jeg er i gang med at forberede publiceringen af Gunnar Larsens dagbøger fra tidsrummet 1941-43. Han var trafikminister med en upo-

litisk status og uerfaren sammenlignet med sine kolleger i regeringen. Han blev indblandet i situationer, hvor han udnyttedes politisk, selv udnyttede han andre erhvervsmæssige muligheder og endte som prygelknabe, hvilket kostede ham dyrt. Han frikendtes ved domstolene, men ikke i offentlighedens bevidsthed. Lad mig slå fast, at Gunnar Larsen ikke var ansvarsfri. Udfærdigelsen af dagbøgerne må ses som hans livsforsikring i tilfælde af en sag på samme måde, som én af hovedaktørerne i tamilsagen skrev dagbog for at være sikker på at huske, hvad der rent faktisk skete efter hans opfattelse.”

Opgøret med besættelsestidens medløbere vendte den tunge ende nedad. De små fisk blev relativt hårdere straffet end de store.

“Det behøver man ikke at være socialist for at påstå. Det fremgår også af professor Ditlev Tamms doktordisputats “Retsopgøret efter Besættelsen” fra 1984. I januar 1946 blev der i huj og hast gjort kort proces. Konen i Randers, der havde udvidet sit vaskeri ved at arbejde for tyskerne, fik relativt hårdere straf end den entreprenør, som havde tjent styrtende på at udføre anlægsarbejder for tyskerne.

De hastige benådnings har også været et omdiskuteret spørgsmål, og der er ikke lavet en systematisk undersøgelse af dem. Hvad angår tyskerne, blev ingen henrettet. De danske, der udførte tyske ordrer, blev straffet langt hårdere end dem, der udstedte dem. Jeg tror, at den milde behandling af tyskerne har en udenrigspolitisk årsag. Danmark ønskede ikke et dårligt naboskab med den nye forbundsrepublik, og der blev

Svend Aage Hasselstrøm (1911-1996) Hasselstrøm udfoldede sig på forskellig vis som kriminel allerede i mellemkrigstiden, men en egentlig kriminel organisation skabte han som følge af omfattende sortbørsandel under besættelsen. Kendt i offentligheden blev han efter krigen, i 1948, i forbindelse med 'edderkoppesagen'. Hasselstrøm og hans kreds havde bestukket politifolk, begået tyveri, smugleri, valutavindel, basard m.m. I 1950 blev Hasselstrøm idømt seks års fængsel, bl.a. for hæleri og illegalt salg af cigaretter (Det Kongelige Bibliotek).

taget hensyn til det tyske mindretal. Mindretalslederen Jens Møller var allerede ude af fængslet i 1950, selv om han havde fået først 15, så 12 års fængsel. De danske politikere kiggede hurtigt fremad

Helmer Rosting (1893-1945). Rostings karriere begyndte med ansættelser i bl.a. Røde Kors og Folkeforbundet. 1932-34 var han højkommisær for fristaden Danzig, hvilket givetvis var med til at vække hans interesse for nazismen. Hans åbenhjerte tyskenlighed var afgørende for, at han ikke blev ansat i Det Danske Udenrigsministerium. Hans virke som direktør i Røde Kors i årene fra 1937 var udsat for en del kritik, bl.a. var han særdeles tilbageholdende med hensyn til medvirken ved fødevarehjælpen til KZ-lejrene. Umiddelbart efter besættelsen blev han to gange tilbageholdt af modstandsbevægelsen og anset for at være medlem af DNSAP, hvilket dog ikke er påvist. Det var årsagen til at han tog sit eget liv. Der findes beretninger om direkte og omsorgsfuld hjælp fra Rosting til fangerne i Vestre Fængsel. Hans gode forbindelse til Werner Best forhindrede flere gange dødsdomme (Det Kongelige Bibliotek).

og orienterede sig mod en ny verdensorden og politisk virkelighed med kold krig.”

John T. Lauridsen mener, at det er på høje tid, at modstandsbevægelsens fejltagelser gøres til genstand for videnskabelige undersøgelser på linje med andre emner.

“Vi véd, der blev begået brølere af SOE og BOPA, naturligvis blev der det, her som i andre besatte lande. En sådan undersøgelse skal naturligvis gennemføres uden at nedgøre modstandsbevægelsens indsats. Modstandsfolkene var mennesker. Nogle fra fattige kår lod sig friste økonomisk; nogle havde andre motiver til at gå for langt,” fortsætter John T. Lauridsen, der understreger, at de medborgere, som gik over stregen i den mørke periode, ikke valgte det fra starten.

“Der var tale om en glidende proces, og tilfældigheder rådede. Fælles for dem var, at de reagerede på deres egen måde under unormalitetens vilkår. Under normale forhold ville Danmark aldrig have stiftet bekendtskab med en bøddel som Ib Birkedal Hansen og en terrorist som Henning Brøndum. Den populære opfattelse - og fordom om - at afvigerne var psykopater og åndelige undermålere, er for længst dementeret, men stadigvæk sejlivet. Psykiateren Max Schmidt, der mentalundersøgte flertallet af de internerede, var en ivrig udbreder af opfattelsen, men talte mod bedre viden.

Visse kredse udgjorde naturligvis et større rekrutteringsgrundlag end andre. Det var dem, som havde tyske slægtninge, tilhørte det tyske mindretal

og forretningsdrivende, der handlede med Tyskland, personer fra det nazistiske miljø samt folk optaget af tysk kultur,” påpeger John T. Lauridsen, der som historiestuderende begyndte at interessere sig for den hjemlige nazisme, men på grund af den restriktive arkivadgang i 1970'erne rettede han blikket mod Østrig, hvor adgangen til forskning i den østrigske nazisme var mere liberal. Hitler stammede jo fra en lille forstad til Linz, og nazismen havde en frodig grobund i Hitlers fædreland.

“Jeg har foreløbig publiceret ca. 2.000 sider om den danske nazifører Frits Clausen og afslutter en ny biografi om ham i slutningen af 2008. “En sønderjyde, der har bragt det største offer for sin danskhed” lyder den lange, men sigende titel.

Frits Clausen var som sønderjyde indkaldt i Første Verdenskrig på tysk side og endte i russisk krigsfangenskab. Han håbede på, at Tyskland tabte, og at Sønderjylland kom tilbage til Danmark. Billedet af ham som en småtbegavet fører, der var alkoholiseret i slutningen af Besættelsen, kræver både betydelige tilføjelser og korrektioner. Jeg tror ikke, man kan gennemføre lægestudiet på Københavns Universitet uden at være i besiddelse af de nødvendige intellektuelle evner. Han var én af de få sønderjyske krigsfanger, der tilegnede sig russisk. Han kunne læse og skrive russisk og holde små foredrag på russisk under fangenskab.

Som historiker skal man kunne distancere sig. Vi er heller ikke mere i end kampsituation. Det har nogle af de tidligere modstandsfolk svært ved

at acceptere og forstå. Nu kan vi uden følelser se på personer og begivenheder dengang. Frits Clausen rummede visse udmærkede kvaliteter. Han var ingen fremragende politiker, men dog i stand til at tiltrække forholdsvis mange sønderjyske vælgere. Ved valget i 1935 opnåede han 15.000 stemmer. Fire år senere mobiliserede han procentvis det samme antal som DKP, nok til at komme i Folketinget.

Baggrunden for hans relative succes skal findes i landbrugskrisen, der allerede i begyndelsen af 1920'erne ramte hårdere i Sønderjylland end resten af landet. Han var ikke forud en fuldblodsnaazist, men havde politiske ambitioner, som Det Konservative Folkeparti afslog at opfylde. Han var glødende antikommunist og antisemit og i besiddelse af en usædvanlig høj virke-trang. Min pointe er, at da Frits Clausen mødte Cay Lembcke i foråret 1931, ledte han efter et politisk ståsted, hvor han kunne kanalisere sin virke-trang.

Frits Clausen blev allerede fanatisk antisemit under krigsfangenskab i Rusland i 1918 og hadede jøderne, fordi de var marxister, men omfattede til gengæld det slaviske folk med stor varme. Han blev aldrig racist og ringeagtede ikke det russiske folk som de tyske nazister,” siger John T. Lauridsen, som de seneste fem år har arbejdet med Danmarks rigsbefuldmægtigede Werner Bests korrespondance fra november 1942 til maj 1945 og andre akter til tysk besættelsespolitik i dette tidsrum, dels i Statens Arkiver, dels i Forbundsarkivet i Berlin og militærarkivet i Freiburg. Den kommenterede udgave hedder med et Best-citat “Dette latterlige lille land” og indeholder til dels helt nyt materiale.

“I begyndelsen af november 1942 havde Best som ét af sine første initiativer i landet lejlighed til at hilse på Frits Clausen. Snart var danskeren sendt ud i kulden. Best kom med en helt anden dagsorden.”